

בית המדרש הווירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שלייד ישיבת הר עציון
שיעורים בדרכיה: אישה והלכה
צוות דרכיה, לורי נוביק

[לחצו כאן](#) כדי לראות גרסה מעודכנת של השיעור עם כלי למידה נוספים באתר דרכיה.
[הרשמו כאן](#) לניוזלטר כדי לקבל עוד עדכונים ותכנים ממיזם דרכיה.
נשמח לקבל הערות והארות [כאן](#).

מצוות עשה שהזמן גרמן

מדוע נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן? האם כלל זה אומר דבר מהותי על מעמד האישה?

'דרכיה' מתמקד בחינוך הלכתי, תוך הצגת מגוון פרספקטיבות. מאמרים אחדים, כולל הנוכחי, מתמקדים יותר ברעיונות ונוקטים עמדה. אנו מקווים שתמצאו אותו משכיל ומעורר מחשבה.

מאת לורי נוביק | עריכה: הרב עזרא ביק, אילנה אלצפן, ושיינע גולדברג
תרגום בעברית: רחל וינשטיין | עריכה בעברית: חניטל אופן ועדיה בלנק

מצוות עשה שהזמן גרמן

לאחר העיסוק בחיוב האיש והאישה במצוות לא-תעשה ([במאמר הקודם](#)), המשנה במסכת קידושין פונה לעיסוק במצוות עשה:

משנה קידושין א', ז

וכל מצות עשה שהזמן גרמה, אנשים חייבין ונשים פטורות. וכל מצות עשה שלא הזמן גרמה, אחד אנשים ואחד נשים חייבין.

המשנה קובעת שחיוב הנשים והאנשים שווה במצוות עשה שאינן תלויות בזמן, למשל: "ואהבת לרעך כמוך", השבת אבדה, צדקה וקביעת מזוזה, ועוד מרכיבים חיוניים בחיים של אנשים שומרי תורה ומצוות.

מהי ההגדרה ההלכתית של מצוות עשה שהזמן גרמה? כך מגדיר הרמב"ם:

פירוש המשניות לרמב"ם קידושין א', ז

ומצות עשה שהזמן גרמה היא שחובת עשייתה בזמן מסויים, ושלא באותו הזמן אין חיובה חל.

לפני שניכנס להבדל בין גברים לנשים שהמשנה מציגה, יש לשים לב להקשרו. המשנה חילקה את המצוות לארבע קטגוריות: מצוות עשה שהזמן גרמה, מצוות עשה שלא הזמן גרמה, מצוות לא תעשה שהזמן גרמה ומצוות לא תעשה שלא הזמן גרמה. האישה מחויבת בשלוש מתוך ארבע הקטגוריות.

בפועל, כמות המצוות שנשים פטורות מהן בגלל היותן מצוות עשה שהזמן גרמן מועטה, ומכלל כל תרי"ג המצוות הן מסתכמות בשמונה מצוות בלבד: קריאת שמע, ציצית, תפילין של יד ושל ראש, שופר, נטילת לולב, ישיבה בסוכה וספירת העומר.

מדוע העיסוק דווקא בפטור הזה הפך למרכזי כל כך?
להלן שתי נקודות למחשבה:

א. רוב המצוות שאינן תלויות בזמן, שבהן מחויבות גם הנשים, הן מצוות שיוצרות את התשתית והבסיס של החיים של כל יהודי ומנחות את דרכו. מצוות אלו הן רבות וחשובות, כך שניתן אפילו לטעון שהן מרכזיות יותר ממצוות עשה שהזמן גרמן. לעומת זאת, מצוות העשה שהזמן גרמן הן בעלות אופי טקסי, ומשום כך הן בולטות יותר ומרשימות בטקסיותן, במיוחד כאשר מדובר במצוות השייכות למועדי השנה ומאפיינות את החגים.

לדוגמא, הווידי הוא חלק מרכזי ומהותי של תהליך התשוב, ואכן האישה חייבת להתוודות על חטאיה כשם שחייב בכך הגבר. למרות זאת, דווקא שמיעת קול השופר בראש השנה, שממנו פטורה האישה מדאורייתא, הפך בעיני הציבור לסמל התשובה.

המצוות שמהן פטורות הנשים בולטות באופן לא פרופורציונלי בגלל הפן הטקסי שבהן, בגלל ערכן הסמלי, וכן בשל המשמעות הרבה שאנו מייחסים לחגים.

ב. חלק גדול מן המצוות שמהן נשים פטורות בולט במרחב הציבורי של בית הכנסת.

הדבר בא לידי ביטוי בייחוד בקהילות שבהן חיי הדת מתרכזים בבית הכנסת ובבתי הספר יותר מאשר בבית ובחברה, כך שלעתים מצוות אחרות שהן מרכזיות ביותר, כגון אמונה בה' ומצוות שבין אדם לחברו, נדחקות אל שולי הבמה. אולי זאת הסיבה לכך שבארץ ישראל, שבה חיי החברה והמדינה משפיעים על חיי הדת במידה גדולה יותר ומזמנים לנשים תחומי השפעה רחניים נוספים, עניין הפטור עולה לדין פחות מאשר בחו"ל.¹

אין להמעיט מחשיבותן של מצוות עשה שהזמן גרמן. הן חשובות מאד והפטור מהן משמעותי, אך הן אינן יסודות הדת הבלעדיים.

מצוות מדרבנן

בדרך כלל, הכללים החלים על מצוות מדאורייתא חלים גם על מצוות מדרבנן:

גיטין סה ע"א

כל דתקון [שתיקנו] רבנן כעין דאורייתא תקון [תיקנו].

האם אישה פטורה ממצוות עשה שהזמן גרמן שחיובן מדרבנן כשם שהיא פטורה ממצוות עשה שהזמן גרמן שחיובן מדאורייתא? לכאורה לפי הכלל העולה מהגמרא הזו, נראה שלא אמור להיות הבדל. אולם, רבנו תם כותב בפירוש שנשים חייבות במצוות עשה שהזמן גרמן שחיובן מדרבנן:²

שו"ת ספר הישר לרבנו תם סימן ע

דמצוות עשה דרבנן שוה בכל.

לעומת זאת, בעלי תוספות אחרים חולקים על רבינו תם וטוענים שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן גם כאשר חיובן מדרבנן:

תוספות, מגילה כד ע"א

לנשים דפטורים ממצוות עשה שהזמן גרמא אפילו מאותן שאינן אלא מדרבנן.

¹ Joshua Berman, "Balancing the Bima: The Diaspora Struggle of the Orthodox Feminist," Midstream August/September 1990

² הליכות ביתה (פתח הבית ז, עמ' 38) מביא דעות של פוסקים הטוענים שהתוספות (ברכות כ' ע"ב ד"ה "בתפילה") הבינו את רש"י אחרת, כאומר שנשים אכן חייבות במצוות עשה שהזמן גרמן שחיובן מדרבנן. הבנה זו אפשרית, אך הדבר אינו מוכרח.

למרות שיטתו של רבינו תם, הפסיקה המקובלת היא שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן אף כאשר מדובר במצוות מדרבנן, אלא אם כן ישנה סיבה ספציפית לחייב את הנשים במצווה.³

דוגמה לדבר היא מצוות אמירת הלל. זוהי מצוות עשה שהזמן גרמה שחיובה מדרבנן, ולכן בדרך כלל אישה פטורה מאמירת הלל, אולם בליל הסדר נשים חייבות בקריאת ההלל. מדוע? לגבי מצוות הלל בליל הסדר ישנה סיבה מהותית המשייכת את הנשים למצווה: "אף הן היו באותו הנס", כלומר גם הנשים נגאלו ממצרים ולכן גם הן חייבות במצוות המפרסמות את הנס ומודות עליו.

פטור הנשים כגזירת הכתוב

כאשר התורה פוטרת פלח אוכלוסייה ממצווה מסוימת, אנו נוטים לחפש זיקה ברורה והגיונית בין תכונתו הייחודית והמהותית של אותו פלח אוכלוסייה ובין סוג המצוות שממנו הוא פטור. אולם ההסבר העולה מדברי הגמרא לגבי פטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן נראה טכני ולא מהותי.

קידושין לה ע"א

רב אחא בר יעקב: אמר קרא "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך". הוקשה כל התורה כולה לתפילין. מה תפילין מצוות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות, אף כל מצוות עשה שהזמן גרמא – נשים פטורות.

הגמרא מביאה את מצוות תפילין (שתי מצוות: תפילין של יד ותפילין של ראש) כאב-טיפוס למצוות עשה שהזמן גרמה שממנה נשים פטורות, ולומדת ממנה על כלל מצוות העשה שהזמן גרמן. מצוות תפילין היא מצוה שהזמן גרמה, שהרי אין מניחין תפילין בשבת ויום טוב. מצוות התפילין היא מצוה מרכזית המשפיעה על קיום כל מצוות התורה, כאמור בפרשת התפילין (שמות י"ג, ט): "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ, לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ", ולכן הקביעה שנשים פטורות ממצוות תפילין משמעותית ומלמדת על כלל מצוות העשה שהזמן גרמן.

האם פטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן הוא כלל גורף? האם יש לו יוצאים מן הכלל?

מלשון המשנה משתמע שאכן זהו כלל גורף – נשים פטורות מכל מצוות העשה שהזמן גרמן. אולם הגמרא מערערת על מוחלטות הכלל ומפרטת מקרים רבים היוצאים מן הכלל. הגמרא אף מעירה שכללים מסוג זה אינם מוחלטים:

קידושין לד ע"א

וכלל הוא? הרי מצוה, שמחה [בשלושת הרגלים], הקהל - דמצות עשה שהזמן גרמא, ונשים חייבות. ותו [ועוד], והרי תלמוד תורה, פריה ורביה, ופדיון הבן - דלאו מצות עשה שהזמן גרמא הוא, ונשים פטורות. אמר רבי יוחנן: אין למדין [באופן מוחלט] מן הכללות, ואפילו במקום שנאמר בו חוץ.

במילים אחרות, הכלל הזה אינו גורף ואינו חל תמיד. בפועל מכריע התלמוד בשאלת חיוב נשים בכל מצווה באופנים שונים, לפעמים בהבאת הכלל ולעיתים קרובות על בסיס מסורות בעל פה או מדרשי הלכה.⁴

הרמב"ם מעיר:

פירוש המשניות לרמב"ם קידושין א', ז

³ הליכות ביתה, פתח הבית ז', ע"מ 38. הפוסקים חלוקים האם נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן מסוגים אחרים, למשל מצוות שאפשר לקיימן על ידי שליח, מצוות שהן חובה על הציבור, ומצוות עשה שקשורות למצוות לא תעשה.

⁴ הדיון המסכת סוכה דף כ"ח ע"ב עוסק בפטור נשים מחובת השינה בסוכה, זהו דיון שבו כל שלוש ההוכחות שייכות.

כבר ידעת שכלל הוא אצלינו אין למדים מן הכללות, ואמרו כל רוצה לומר על הרוב, אבל מצות עשה שהנשים חייבות ומה שאינן חייבות בכל הקפן אין להן כלל אלא נמסרים על פה והם דברים מקובלים.

לפי הרמב"ם, הכלל שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן הוא יותר כלל אצבע מאשר מקור לפסיקת הלכה. החיוב והפטור מתבססים על מסורת הדורות. אולי זו הסיבה לכך שהתלמוד אינו מחפש טעם מהותי יותר לפטור נשים מאשר הלימוד ממצוות תפילין. נראה שבעיני התלמוד, הטעם הכללי לפטור, כשהוא תקף, הוא גזירת הכתוב.

הצעות שונות לטעם הפטור

במשך הדורות הוצעו הסברים שונים ומגוונים לפטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן. ריבוי ההסברים מדגיש את העובדה שמדובר בנושא שלא פשוט לנמקו.⁵ אמנם להסברים אלו חשיבות ומשמעות, אך אי אפשר לגזור מהם היכן לפטור והיכן לחייב, והם אינם מהווים תחליף למסורת חז"ל.

הסבר מהותני

הרש"ר הירש, שחי בגרמניה במאה ה-19, מציע שפטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן נובע מהבדלים מהותיים ומעשיים בין המינים:

רש"ר הירש ויקרא כ"ג, מג

נמצא, שפטור הנשים משאר מצוות עשה שהזמן גרמן איננו יכול להיות תלוי בפחיתותן; כאילו התורה סבורה, שאין הן ראויות לקיים אותן מצוות. אלא נראה לנו, שקרוב מאד לומר כך: התורה לא חייבה את הנשים במצוות אלה, מפני שאין הן זקוקות להן. שהרי זה כל עצמן של מצוות עשה שהזמן גרמן: הן מבטאות אמיתות, מחשבות, עקרונות והחלטות על-ידי מעשים סמליים; והן מחדשות ערכים אלה מפרק לפרק, למען נשיב אותם אל ליבנו ונגשים אותם במעשינו, והתורה מניחה, שיש לאשה דביקות יתירה ונאמנות של התלהבות לייעודה; והנסיגות המזומנים לה בתחום ייעודה - סכנה מועטת נשקפת לה מהם; משום כך לא היה צורך להטיל עליה את כל המצוות, המוטלות על האיש.

לדעת הרש"ר הירש דבקוּתה היתרה של האישה ונאמנותה לייעודה, בנוסף לחייה הביתיים יותר, שומרים עליה מפני שכחת המטרה, לכן נשים אינן זקוקות למצוות עשה שהזמן גרמן.

במבט ראשון נראה שהרב הירש סובר שאישה נמצאת במעלה רוחנית גבוהה מזו של הגבר. אך כנראה שאין הדברים כן. במקום אחר הרש"ר הירש מסביר שישנו שוויון בין גברים ונשים ברמה הרוחנית:⁶

הרש"ר הירש, היהודיה במסורת התלמוד, האישה היהודית

חכמינו ז"ל מיחסים לאישה שוויון רוחני מלא עם האיש, עם כל הערכת מיוחדותה הנעוצה בטבעה.

מהי אפוא טענתו של הרב הירש? לנשים וגברים תפקידים שמשלימים זה את זה, והם שווים במעלתם הרוחנית. כדי למלא את תפקידה, האישה איננה זקוקה לתזכורות חיצוניות כמו מצוות עשה שהזמן גרמן כדי למלא את תפקידה.⁷ מעבר לכך, יציאתו התדירה של הגבר מהבית מעמידה אותו בסכנה תמידית של שכחת תפקידו. מצוות אלו שומרות עליו מפני סכנה זו, מה שפחות נצרך אצל נשות דורו של הרב הירש שאת רוב זמנן העבירו בבית.

⁵ תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ב הלכה ג

דמר רבי יוחנן: "כל מילא דלא מחוורא מסמכין לה מן אתרין סגי"

⁶ הרש"ר הירש, האישה היהודית, פרק שמיני "היהודיה במסורת התלמוד" עמוד רכ"ה, מופיע בלקט ישורון 1983

⁷ עיין Yisrael Kashkin, "Rereading Rav Hirsch on Mitzvos and Gender," Hakirah 18, Winter 2014, pp. 217-233, לקריאה: <http://www.hakirah.org/Vol18Kashkin.pdf>

האם אכן נשים נוטות יותר לדבקות והתלהבות דתית? ומה לגבי הנשים העובדות בדורנו?

דבקות והתלהבות דתית הם דברים שאי אפשר למדוד או לכמת, ולכן אין דרך לאמת את טענת הרש"ר הירש שלנשים יש יותר דבקות מלגברים. ממחקר סוציולוגי שנעשה בשנים האחרונות בקרב יהודי ארה"ב עולה שנשים ונערות אכן מחוברות יותר לדת באופן משמעותי. הנתונים בולטים יותר דווקא בחברה שאינה אורתודוקסית.⁸ חשוב להעיר שאותו מחקר הסביר את ממצאיו על פי ניתוח סוציולוגי של נורמות חברתיות ולא בהסברים רוחניים פנימיים.⁹

סילבה ברק פישמן ודניאל פלמר, עלייה מצד האם וירידה מצד האב, עמ' 169

... לילדים ולגברים יהודיים אמריקניים היום יש פחות קשרים ליהודים ויהדות מלידות ולנשים כמעט בכל תחום אפשרי ובכל גיל... בקרב היהודים האורתודוקסים הפער פחות מצוי: בקרב היהדות האורתודוקסית יש שוויון במעמד החברתי של המינים... זכרים אמריקניים פחות נמשכים לחיי הדת לא מפני שהם פחות "דתיים" מנשים באופן פסיכולוגי מהותי מולד אלא מפני שהתרבות והחברה האמריקניות מעריכות פעילויות והתנהגויות דתיות אצל נשים ולא מעריכות אותן אצל גברים. יתרה מזאת, הצדדים בדת שכן מושכים את הגבר – בעיקר פעילות דתית מעשית – אינם נחשבים כדתיים בעיני החברה האמריקנית, המושפעת מן הנצרות המעריכה אמונות דתיות יותר מהתנהגות דתית.

עורכי המחקר דוחים את הרעיון שהתלהבות דתית גברית פחותה בתחומי הדת נובעת מעובדת היותם פחות דתיים מטבעם, אך הם אומרים בפירוש שהפעילות הדתית שאליה נמשכים הגברים היא פעילות מעשית, דוגמת קיום מצוות עשה שהזמן גרמן. המאמר ממשיך ואומר שהחברה האורתודוקסית מאוזנת יותר מבחינת היחס בין המינים, שם תופעת חוסר העניין של הגברים ביהדות פחות בולטת. אפשר לראות את הנתונים הללו כחיזוק לדברי הרש"ר הירש.

באופן אנקדוטי, נשים רבות מהססות לראות את עצמן כבעלת יתרון דתי מהותי, אך מחבקות את הרעיון שרוחניות האישה וגישתה אל הדת שונות מרוחניותו וגישתו הדתית של הגבר.

כיום נשים רבות עובדות מחוץ לבית, ולכן טענתו השנייה של הרב הירש, שהגבר צריך שמירה יתירה בגלל חשיפתו לעולם, פחות מתאימה לדורנו. ישנן קהילות שבהן המציאות הפוכה מזו שמתאר הרש"ר הירש - הגבר לומד בכלל והאישה עובדת וניצבת מול אתגרי השפעת העולם. אין לדעת כיצד היה מתייחס הרש"ר הירש למציאות של ימינו.

בין איש לאשתו

רבים רואים את תפקידי האישה בבית כטעם המרכזי לפטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן:

ספר אבודרהם, ברכת המצוות ומשפטיהם

והטעם שנפטרו הנשים מהמצוות עשה שהזמן גרמא לפי שהאשה משועבדת לבעלה לעשות צרכיו. ואם היתה מחוייבת במצוות עשה שהזמן גרמא אפשר שבשעת עשיית המצוה יצוה אותה הבעל לעשות מצותו, ואם תעשה מצות הבורא ותניח מצותו אוי לה מבעלה, ואם תעשה מצותו ותניח מצות הבורא אוי לה מיוצרה, לפיכך פטרה הבורא ממצותיו כדי להיות לה שלום עם בעלה.

רבי דוד אבודרהם, שחי בספרד במאה ה-14, סובר שהאישה משועבדת לבעלה ועל כן אינה פנויה לקיים מצוות עשה שהזמן גרמן.¹⁰ יש חשש שמצוות העשה שהזמן גרמן, שחובתן חלה בזמן מסוים,

Sylvia Barack Fishman and Daniel Parmer, *Matrilineal ASCENT/ Patrilineal DESCENT*. Waltham: Brandeis University, 2008

⁹ שם עמ' 69

¹⁰ במאמר אחר נדון במרכיבי היחסים בנישואין.

עשויות ליצור מתח בין מחויבות האישה עצמה לעבוד את ה' ובין מחויבותה במערכת היחסים שבין בני הזוג. לפי הסברה, נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן כדי להרבות בשלום בית.

האם מצוות עשה שהזמן גרמן באמת דורשות כל כך הרבה זמן?
לכאורה רוב מצוות עשה שהזמן גרמן אינן דורשות כל כך הרבה זמן, את חלקן (לבישת ציצית למשל) אפשר לבצע במהירות רבה. אם כן, למה שיגרמו למתחים בבית?

ייתכן שהאבודרהם היה עונה כי ישנן מצוות עשה שהזמן גרמן אחרות, הנחת תפילין למשל, שאכן דורשות יותר זמן ופניות. וייתכן שפטרו את האישה מכל המצוות הללו כדי למנוע בלבול וטעות. הגדרת מצווה כיוצאת מן הכלל נובעת מטבעה, ולא מחישוב כמה זמן היא דורשת.

משעבוד לשותפות

באחת השיחות של הרבי מלובביץ' לנשות ונערות חב"ד הוא מביא זווית אחרת להסבר הזה על פי דברי הארי ז"ל:

שיחה של הרבי מלובביץ', רבי מנחם מנדל שניאורסון, שיחה לנשות חב"ד בכ"ה באייר תשד"מ

בנוגע למצוות עשה שהזמן גרמן שהנשים פטורות מהן – איתא בכתבי הארי ז"ל ש"בעשות הזכר את המצווה אין מהצורך שגם הנשים תעשנה לבדה, כי כבר נכללת עמו בעת שעושה אותה מצווה. וזה סוד מה שאמרו רז"ל אשתו כגופו דמיא", וכמבואר במקום אחר שהאיש לבדו (וכן האישה לבדה) "פלג גופא".

כלומר מה שהתורה פטרה אותן ממצוות אלו – הרי זה רק בנוגע לחיוב המעשי, והטעם – כאמור – כדי שיוכלו להתפנות לתפקידן המיוחד, אבל בנוגע לעילוי הרוחני והשכר הקשור עם מצוות אלו – שייך הדבר גם לנשים, על ידי זה שהבעל מקיים מצוות אלו.

לגבי הצורך הגורם לפטור את האישה, דברי הרבי מלובביץ' דומים להסברו של האבודרהם – כדי שתהיה פנויה לתפקידיה בבית. אולם בניגוד גמור לדברי האבודרהם, אשר בבסיסם עומדת תפיסה היררכית של הנישואין וטעם הפטור הוא שעבוד האישה לבעלה, הרבי מלובביץ' מדבר על תפקידים משלימים ובניית הבית בשיתופיות. על פי תפיסתו, כאשר איש ואישה בונים בית יחד כל אחד מהם נוטל על עצמו משימות מסוימות ומזכה בהן את בן או בת זוגו. לכן אף שבפועל רק האיש מקיים מצוות עשה שהזמן גרמן, נחשב הדבר כאילו האישה מקיימת אותן בעצמה.

לפי הסברים אלו, מדוע נשים שאינן נשואות פטורות גם הן?

בעל ה"תורה תמימה" מתייחס לשאלה זו (בעקבות דברי האבודרהם). כראיה לכך הוא מביא את מצוות כיבוד אב ואם, שאישה נשואה פטורה ממנה בגלל סיבות הדומות לאלו שהזכיר האבודרהם. שם מחייבת המשנה את הנשים באופן מלא במצוות כיבוד אב ואם, והתלמוד פוטר נשים נשואות רק מחלקים אחדים של החיוב במקרה שיש קונפליקט בין כיבוד הורים לבין מטלות הבית. לפי זה, אם טעם הפטור שמביא האבודרהם היה באמת טעם של ממש, מדוע במצוות עשה שהזמן גרמן לא נהגו בדומה לחיוב במצוות כיבוד אב ואם – לחייב נשים באופן בסיסי בכל מצוות עשה שהזמן גרמן ולפטור נשים נשואות במקרים מסוימים?

הרבי מלובביץ' אמנם מסביר על פי גישתו שאישה רווקה אף היא פטורה ממצוות עשה שהזמן גרמן מפני שבעתיד בעלה יקיים את המצוות הללו וכך תזכה אף היא במעלתן ושכרן. אך מה עם אישה אלמנה או גרושה? או אישה שלא נישאת?¹¹

¹¹ Rav Menachem M. Schneerson, "Address to Convention of Nshei Ubnos Chabad, 25th Day of Iyar, 5744 1984". שיחה של האדמו"ר מלובביץ', רבי מנחם מנדל שניאורסון לנשי ובנות חב"ד, כ"ה באייר התשד"מ, תורת מנחם חלק שלישי ע"מ 1818-1819

תשובה אפשרית לשאלה זו היא שההלכה לעיתים קובעת כלל הנובע משיקול ששייך במקרים מסוימים (במקרה הזה, נשים נשואות), אך מחילה את הכלל על כל המקרים (במקרה הזה, כלל הנשים) גם אם השיקול לכאורה איננו שייך בהם. במקרים אלו נאמר הביטוי "לא פלוג", כלומר, לא חילקו.¹²

מיוחדת בעניין זה היא עמדתו של הרב ישראל גוסטמן, שחי בליטא ובארץ ישראל במאה ה-20. בניגוד למשתמע מדברי הסוברים שהתורה פטרה את האישה פטור גורף ממצוות אלו ורק הניחה לה אפשרות לקיימן מתוך בחירה, הרב גוסטמן סובר שבאופן עקרוני גם אישה צריכה לקיים מצוות אלו ואל לה לבטלן ללא סיבה מוצדקת. וכך הוא כותב בעניין:

הרב ישראל גוסטמן, קונטרסי שעורים מסכתא קדושין, עמ' 254

ונלענ"ד [ונראה לעניות דעתי] לחדש להלכה דגם במצות עשה שהזמן גרמא אין לנשים לבטלן בחנם אם לא מפני מצוה עוברת או משום טירחא יתירה...

הרב גוסטמן אמנם מקבל את הפטור של נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן אך מבקש להמעיט את השפעתו על נשים שזמן בידיהן. לדעתו, אישה שיכולה לקיים את מצוות עשה שהזמן גרמן מן הראוי שתקיימן במידת האפשר.

תפקיד מוגן

הרב פיינשטיין, בשנות ה-70 של המאה הקודמת כותב בדומה במקצת לדברי האבודרהם, הפוטר את האישה ממצוות עשה שהזמן גרמן לצורך שלום בית, לדבריו אחד הגורמים המרכזיים המקשים על קיום מצוות עשה שהזמן גרמן בשגרת היומיום של האישה הוא חובתה כלפי ילדיה:¹³

אגרות משה אורח חיים ד', מט

...סתם נשים בעולם אינם עשירות ועליהן מוטל גידול הילדים והילדות שהיא מלאכה היותר חשובה להשי"ת [להשם יתברך] ולהתורה... שגם טבע הנשים מסוגל יותר לגידול הילדים שמצד זה הקל עליהן שלא לחייבן בלמוד התורה, ובמ"ע שהזמ"ג [ובמצוות עשה שהזמן גרמן], שלכן אף אם ישתנה סדור החיים בעולם גם לכל הנשים ולעשירות בכל הזמנים ואף כשאפשר למסור הגידול לאיזה אינשי ונשי כבמדינתנו לא נשתנה דין התורה ואף לא דין דרבנן...

הרב משה פיינשטיין כותב שאישה שמגדלת את ילדיה ועסוקה בטיפול בה, עסוקה במלאכה שהיא "היותר חשובה לה" יתברך. לדעתו גוף האישה מעיד על תפקידה להביא ילדים לעולם.¹⁴ ההלכה פטרה את האישה ממצוות עשה שהזמן גרמן במטרה להגן עליה ועל כוחותיה ולא להעמיס עליה יתר על המידה. הרב משה פיינשטיין מוסיף שאפילו בעולם שבו אפשר למסור את תפקיד גידול הילדים לאחרים, ההלכה הפוטרת הנשים ממצוות עשה שהזמן גרמן אינה משתנה.

אישה רשאית לבחור כיצד לנצל את כוחותיה. בתחום זה ההלכה הכריעה לפטור נשים באופן כללי ממצוות מסוימות, גם אם נשים רבות בוחרות לנהל את חייהן אחרת. בהמשך התשובה הרב משה פיינשטיין מעיר שאישה המעוניינת בכך יכולה לבחור לקיים מצוות שאינה מחוייבת בהן,¹⁵ ההלכה תומכת בבחירה זו, אך אלו בחירות אישיות ואין בבחירות אלו השפעה על הכלל.

הרב שאול ברמן במאמרו בנושא נשים ביהדות נוקט עמדה הדומה לזו של הרב פיינשטיין:¹⁶

¹² אפשר גם להציע הסבר המתמקד בהבדל בין אופיו של מצוות כיבוד אב ואם לאופיין של מצוות עשה שהזמן גרמן.

¹³ בהמשך אותה השיחה מתייחס הרבי מלובביץ' גם לגידול ילדים ומביא חלק מן הטענות המובאות כאן. דבריו הובאו בנפרד בגלל תפיסתו הייחודית של קיום מצוות עשה שהזמן גרמן השיתופית של בעל ואשתו.

¹⁴ עיין גם ברכות ל"א ע"ב

¹⁵ שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן מט

איברא דאיכא רשות לכל אשה לקיים אף המצות שלא חייבתן תורה ויש להם מצוה ושכר על קיום מצות אלו Rav Saul Berman, "The Status of Women in Halakhic Judaism," Tradition 14:2 Fall 1973: ¹⁶

pp. 5-28. Available here

Rabbi Saul Berman, 'The Status of Women in Halakhic Judaism,' pp. 16-17

הרב שאול ברמן, מעמד האישה ביהדות ההלכתית, עמ' 16-17

אם כי אין חובה להיצמד לתפקיד מסוים, ברור עם זאת שמכיוון שלאורך ההיסטוריה המשכיות עמנו הייתה תלויה בבחירתן החופשית של הנשים לשאת את תפקיד האם ועקרת הבית, ההלכה עודדה בחירה זו... פטור הוא כלי שבו נעזרה ההלכה לנתב מטרות חברתיות, במקרה זה לוודא שחיוב הלכתי לא ימנע מן הנשים לבחור בתפקיד שכמעט כולו בבית. אולם, חיוני לציין שלמרות הפטור ממצוות עשה שהזמן גרמן התפקיד הנשי של אם ועקרת בית אינו חובה או התפקיד היחיד הראוי, למרות שהוא התפקיד המועדף ולכן מוגן.

הרב ברמן מוסיף לדיון את ההדגשה שבחירת האישה בתפקיד האם ועקרת הבית היא הבחירה המועדפת על ההלכה, אך זוהי בפירוש בחירה ולא חובה. הרב ברמן מדגיש שהאישה רשאית לבחור כמה תשקיע בביתה וכמה בעיסוקים שמחוץ לבית.

הרבנית מלכה בינה, מייסדת מת"ן (מכון תורני לנשים בירושלים), ממשיכה באותו כיוון ומתארת את המגמה להגן על זמן האישה באופן עוד יותר פתוח:¹⁷

הרבנית מלכה בינה, סימפוזיון על נשים וחינוך יהודי, עמ' 15

תמיד האמנתי שנשים משתחררות ממצוות עשה שהזמן גרמן על מנת לאפשר להן יותר גמישות ויותר בחירה.

האם עלינו לבחור בין ההסברים?

נשים רבות מקבלות על עצמן לקיים חלק מן מצוות העשה שהזמן גרמן מבחירה. הרצון החיובי, הנובע מרצון להתקרב אל הקב"ה, מבורך. אך לעיתים נשים אלו מגלות עם השנים, במיוחד לאחר נישואין והורות, שנקודת המבט שלהן השתנתה וסדרי העדיפויות משתנים.

האבות של היום מעורבים יותר בטיפול בילדים, ויש לאישה גם רגעי שקט. האישה אינה עסוקה בטיפול בילדים בכל רגע נתון ביממה, אפילו תינוקות ישנים לפעמים. אך עם זאת, לעיתים המאמץ הפיזי של הריון, הפגיעות של לידה והאינטנסיביות של הנקה גורמים לשינוי בתפיסה הרוחנית של האישה. נקודת המבט שלה עשויה להשתנות מבחינות רבות, ולעיתים משתנה עבודת ה' המועדפת עליה.

יש נשים שיתחברו לדברים שהובאו, ויש כאלו שלא. לא כל אישה מתחנתת או הופכת לאם. יש נשים שמקבלות על עצמן יותר מצוות עשה שהזמן גרמן מן אחרות. יש נשים שמשנות ממנהגן ומחשבתן משנה לשנה.

נשים רבות נהנות מן הגמישות שניתנה לנשים בתחומים אלו, גמישות המאפשרת לשנות את הקשר למצוות ולבורא עולם בשלבים שונים של החיים.

While not demanding adherence to one particular role, it is nevertheless clear that since for most of our history, our continuation as a people depended upon the voluntary selection by women of the role of wife-mother-homemaker, the law would and did encourage the exercise of that choice.... Exemption would be a tool used by the Torah to achieve a particular social goal, namely to assure that no legal obligation would interfere with the selection by Jewish women of a role which was centered almost exclusively in the home. However, it is vital to emphasize that even with these exemptions, the wife-mother-homemaker role is not the mandated, or exclusively proper role, though it is clearly the preferred and therefore protected role.

17 הרבנית מלכה בינה "Tradition 28:3 Spring 1994: p. 15

Rabbanit Malke Bina, 'Symposium on Women and Jewish Education,' p. 15

I have always believed that women are released from positive time-bound mitzvot in order that they have more flexibility and more choices.